

Dorota Siwor <https://orcid.org/0000-0001-5506-8334>

Uniwersytet Jagielloński

dorota.siwor@uj.edu.pl

Wspólna przestrzeń. Wokół tematów żydowskich – uwagi wstępne

A Common Space: On Jewish Subjects – Some Preliminary Remarks

Od czasu opublikowania szkicu Jana Błońskiego *Biedni Polacy patrzą na getto* minęły 32 lata, jednak zapoczątkowana wówczas dyskusja trwa, rozwija się, budzi emocje nie mniejsze niż na początku. Im więcej mówimy o relacjach polsko-żydowskich, tym bardziej widoczna staje się rozległość problematyki i jej złożoność. Powstają wciąż nowe opracowania, realizowane są kolejne projekty naukowe, działają instytucje ukierunkowane na popularyzowanie wiedzy o dziejach Żydów w Polsce, o współtworzeniu przez nich polskiej kultury, ale także o znaczeniu ich obecności dla tożsamości Polaków. Żydów nad Wisłą dziś prawie nie ma, a jednak żyją w polskiej świadomości, budząc z jednej strony zainteresowanie, z drugiej – co szczególnie zasmuca – najgorsze antysemickie stereotypy. Refleksję nad tą obecnością/nieobecnością podejmuje również literatura. Poruszając temat wspólnej przestrzeni Polaków i Żydów, chcieliśmy włączyć się w dyskusje, które na nowo z niezwykłą siłą rozgorzały w 50. rocznicę Marca 1968, i podjąć wielokierunkowy namysł związany nie tylko z pytaniem o polskie winy i grzechy, choć od tych pytań uciec nie można.

Rozpoczynamy od tekstu, który sięga do czasów Drugiej Rzeczypospolitej i przedstawia pisarzy patrzących na Polskę i Żydów w Polsce z zewnętrznej perspektywy. Marion Brandt rozpatruje literackie obrazy stworzone przez Josepha Rotha w *Listach z Polski* i *Żydach na tułaczce* niejako w odpowiedzi na *Podróż po Polsce* Alfreda Döblina. Wymienione książki Rotha trafiły do polskiego czytelnika dopiero ostatnio – wydane przez Austerię w 2017 i 2018 roku. Analizując paralele między wizerunkami Żydów kreślonymi przez Döblina i Rotha, autorka artykułu wskazuje na tak istotne kwestie, jak pytanie o rolę syjonizmu, o koncepcje państwa narodowego, ale może przede wszystkim o to, jak Zachód Europy postrzegał wschodnioeuropejskich Żydów. Obrazy te tworzą z jednej strony pisarz niemiecki, z drugiej – austriacki. Obaj wywodzili się

z rodzin żydowskich, ale opisywany świat jest znacznie bardziej znany i bliski Rothowi. Refleksje tych autorów, sposób, w jaki przedstawiają młode polskie państwo i jego problemy, stanowią istotne tło rozważań o kształtowaniu się stosunków polsko-żydowskich.

Przenikanie obu światów w literaturze częściej bywało rozpatrywane pod kątem obecności szeroko rozumianej tematyki żydowskiej w literaturze powstającej w języku polskim. Karolina Koprowska w swoim tekście proponuje inne ujęcie: omawia twórczość Awroma Suckewera piszącego w jidysz, a przedmiotem swojego zainteresowania czyni relację podmiotu i krajobrazu w jego wczesnej liryce. Akcentując epifaniczny charakter doświadczeń, wskazuje na związki tej poezji z polską tradycją romantyczno-modernistyczną. Choć wiedza o polsko-żydowskich pisarzach tworzących w jidysz jest systematycznie pogłębiana i upowszechniana – w ostatnich latach powstały na przykład książka Magdaleny Ruty o Kalmanie Segalu¹, antologia poetek jidysz², prace zbiorowe i artykuły między innymi Joanny Lisek, Eugenii Prokop-Janiec, Karoliny Szymaniak i wielu innych – nadal nie jest znana szerszemu gronu odbiorców.

Wśród zagadnień związanych z egzystencją Polaków i Żydów we wspólnej przestrzeni największe zainteresowanie i emocje ze zrozumiałych względów budzi czas Zagłady. Sławomir Buryła prezentuje syntetyczne ujęcie obrazu getta warszawskiego w polskiej literaturze i wskazuje na możliwość klasyfikacji utworów podejmujących ten temat. Kreśląc szeroką panoramę, badacz omawia zmiany, które zachodzą w literackim obrazie getta od lat czterdziestych aż po czasy najnowsze. Kontekst historyczny, wpływ ideologii, światopogląd autorów, wreszcie mijający czas są czynnikami kształtującymi zarówno sposób przedstawiania realiów życia w getcie, jak i towarzyszący mu komentarz.

Pamięci o Zagładzie utrwalonej w literaturze dotyczy także szkic Małgorzaty Golik. Poświęca ona uwagę utworom tak zwanego trzeciego pokolenia polskich Żydów, w szczególności twórczości Piotra Pazińskiego. Analizując teksty literackie, w których pamięć o żydowskim pochodzeniu, o nieistniejącym już świecie jest tematem dominującym, autorka wskazuje na cechy charakterystyczne tego ujęcia i akcentuje różnice między spojrzeniem tej młodszej generacji a perspektywą właściwą ich rodzicom. Istotne zagadnienia poruszane w tym kontekście to problemy: traumy, jej wpływu na życie, tożsamości potomków ocalałych oraz sposobu ujmowania tych doświadczeń w języku literatury.

Relacji między Polakami a Żydami ujmowanej przez pryzmat antysemityzmu dotyczy tekst Jacka Leociaka będący komentarzem do książki Joanny Tokarskiej-Bakir *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*. Autor powraca do podstawowych faktów, czyni to jednak, rozpoczynając od zestawienia dwóch fotografii: ofiar z pogromu w Wilnie w 1919 roku i w Kielcach w 1946.

¹ M. Ruta, *Pomiędzy dwoma światami. O Kalmanie Segalu*, Kraków 2003.

² *Moja dzika koza. Antologia poetek jidysz*, tłum. P. Appenzlak i in., wyb., oprac. K. Szymaniak, J. Lisek, B. Szwarzman-Czarnota, Kraków–Budapeszt–Syrakuzy 2018.

Ukazując te dwa emblematyczne wizerunki, ujmuje symbolicznie wszystkie wydarzenia pogromowe. W refleksji wybrzmiewa przekonanie o powtarzalności schematów i zachowań, tym bardziej gorzkie, że wsparte konstatacją o aktualności tej problematyki. Autor artykułu prezentuje książkę Tokarskiej-Bakir w kontekście znanych już badań, podkreślając wartość kwerendy archiwalnej – głosów świadków, uczestników. Jednak największą uwagę skupia na wyłaniającej się z dokumentów genezie relacji między Polakami a Żydami, roli Kościoła Katolickiego i na czynnikach konstytutywnych modelu dyskursu katolicko-narodowego. Szkic jest ważnym głosem akcentującym konieczność refleksji, która dotyczy wszystkich Polaków.

Blok tekstów poświęconych tematowi żydowskiemu zamyka dwugłos o książce Joshui D. Zimmermana *Polskie Państwo Podziemne i Żydzi w czasie II wojny światowej*. Andrzej Żbikowski w swojej recenzji docenia wartość publikacji. Charakteryzując sposób prezentacji tematu przez autora monografii, podkreśla wpływ właściwej Zimmermanowi perspektywy zewnętrznej i wchodzi w polemikę z ujęciem, które jego zdaniem zbyt wyrozumiale ocenia stosunek środowisk AK do Żydów. Joshua D. Zimmerman w odpowiedzi Andrzejowi Żbikowskiemu wyjaśnia swoje stanowisko, postulując konieczność wyważonej (niezależnej od intencji perswazyjnych) oceny zaangażowania AK w pomoc Żydom.

Różnorodność prezentowanych tematów ma w naszym zamierzeniu unocznic wielość kierunków refleksji związanych z relacjami polsko-żydowskimi.

W zeszycie zamieszczamy też artykuły niezwiązane z głównym tematem: wnikliwą prezentację *Dziennika nieciągłego* Zygmunta Lubicz-Zaleskiego przygotowaną przez Karola Samsela, szczegółowe rozważania Magdaleny Lachman o tym, kim jest dziś pisarz w (pop)kulturze, oraz recenzję autorstwa Jacka Łukasiewicza o książce Anny Spólnej *Dialogi z Mickiewiczem*.

Dorota Siwor
Redaktor prowadząca zeszytu